

ОБРАЗ “Я”/ІНШОГО ЯК ПРОБЛЕМА ІМАГОЛОГІЇ

Алієва Заміна

Інститут філології Київського національного університету ім.Тараса Шевченка

Розвиток літературознавства, як і будь-якої науки, залежить від багатьох чинників, насамперед – від ситуації і пріоритетів у суспільстві. Одним із сучасних пріоритетів є глобалізація, а тому компаративні дослідження особливостей різних літератур стають дедалі популярнішими. Зокрема здобувають визнання студії з імагології – одного з підрозділів компаративістики.

Імагологія є розгалуженою системою споріднених дисциплін, що вивчають історичні, культурологічні, соціологічні, психологічні, політологічні аспекти тих образів, за посередництвом яких учасники спілкування уявляють самі себе і партнера [1, 349].

Виникнення імагології як наукової галузі пов'язується з французькою історичною школою «Анналів», що складалася в середині ХХ ст. (Л.Февр, М.Блок, В.Дюбі, Ф.Бродель, Ж. ле Гофф та ін.). Ця знаменита школа «історію подій» замінила вивченням буттєвих історичних структур, що мають тривалу тяглість, і їх «тотальним описом». У працях істориків цієї школи соціум і культура, спосіб життя людей і їхній духовний світ, ментальність і свідомість («способи відчувати й мислити», за формулюванням М.Блока) постають як невіддільні складові згаданих структур, а їх центром є людина, й історія розуміється як нелінійна «історія людини» в розмаїтті різних її світів. Для формування імагології особливе значення мала настанова «новоанналістів» на вивчення «національних картин світу» та їх наукове реконструювання.

Той факт, що імагологія формується й розвивається саме в другій половині ХХ ст., великою мірою зумовлений процесами всесвітньо-історичного масштабу й значення, які розгорнулися в цей період. Після Другої світової війни відбувається швидкий і неухильний розпад колоніальних імперій західноєвропейських держав, який супроводжувався утворенням численних незалежних держав і пробудженням самосвідомості їх народів, їхньої етнокультурної автентичності. Відповідно, актуалізується інтерес до культур колоніальних народів; як у колишніх метрополіях, так і в колишніх колоніях набувають розвитку постколоніальні студії, в яких на передній план також виходять проблеми етнокультурної ідентичності. Через певний час у Західній Європі розпочалися інтеграційні процеси, що вели до створення Європейського Союзу, і це теж сприяло активізації імагологічних досліджень, котрі стимулюються потребою глибшого етнокультурного взаємопізнання і взаєморозуміння [4].

Імагологія як літературознавча дисципліна вивчає насамперед образи. Необхідно з'ясувати, що ж розумітимемо під цим поняттям.

Незважаючи на свою традиційність, термін «образ» незмінно притягує увагу сучасних теоретиків та питання про його природу все ще залишається

невирішеним. Образ та «образність» відносяться до розряду найбільш широко розповсюджених та погано зрозумілих термінів у літературній теорії, які застосовуються у численних та варіативних контекстах так, що будь-яке раціональне, системне осмислення та застосування цих термінів стало майже неможливим. Сучасні дискусії про природу образу зосереджені на наступних аспектах: 1) чи став термін «образ» незручним та застарілим, а сама ідея мислення образами – «типовим прикладом примітивних уявлень» (У.Емпсон); 2) чи є природа образу вербальною чи довербальною (у другому випадку її основа складається з візуального сприйняття дійсності); 3) чи можна розглядати твір в цілому як образ («нова критика»); 4) яке співвідношення образу та метафори; 5) чи можливе відокремлення образів та їх класифікація без порушення художньої тканини літературного твору.

Незважаючи на неясність поняття «образ», західні критики вважають саме образ ключовим терміном у сучасному літературознавчому аналізі. Так, шекспірознавство як одна з основних галузей західного літературознавства у значній мірі орієнтовано на аналіз образної системи англійського класика. Як зазначає М.Абрамс, саме шекспірознавство стало свого роду моделлю для багатьох сучасних критиків. Найбільш проблемним сучасним напрямом вивчення образу стала рецептивна естетика. Образ стає тут свого роду порожнім простором (фреймом), характер та зміст наповнення якого цілком залежить від активності уяви читача. Таке розуміння образу передбачає читацьку співтворчість, доповнення та завершення твору силою читацької уяви. Однак, як зазначають американські критики, у цієї концепції образу виникає небезпека безконтрольної множинності прочитань, безкраю інваріантності тлумачень.

В останні десятиріччя ХХ століття одним із популярних напрямів стало вивчення природи образу в руслі поняття гендер, що передбачає диференціацію образної системи твору за участю статі автора твору. Британський неформаліст Дж.Ендрю будує вивчення класичної літератури за принципом диференціації чоловічих та жіночих образів. Помітним стало вивчення ментальної природи образності в літературі. Поняття «образ» набуває популярності і за межами літературно-теоретичних досліджень. Все частіше застосування терміну «образ» у назвах наукових творів стає ознакою дослідження на межі літератури й культури, літератури й історії, літератури та країнознавства (роботи про «образ України», «образ Заходу» тощо). У сучасному вітчизняному літературознавстві, орієнтованому на вивчення проблеми «Україна та Захід», набуває розповсюдження термін імагологія (від англ. *imagology*), народжений у надрах західної теорії мас-медіа [3].

За своєю природою і структурою імагологічний літературний образ є ансамблем уявлень та ідей про Іншого, не-свій світ і культуру, що неминуче виводить цей образ на перехрестя проблем ідеологічних і культурологічних, нерідко й політичних. Він аж ніяк не є фотографічним відбиттям Іншого/Чужого, за ним стоїть і в нього інкорпорується автор зі своєю суб'єктивністю, зі своєю культурою й ментальністю, своєю ідеологією й ангажованістю, який не просто

розгортає образ, а й експлікує його, цілеспрямовано чи імпліцитно, в параметрах, що визначаються заданими чинниками. Французький вчений Д.А.Пажо так моделює цю ситуацію: «Я «бачу» Іншого, але образ Іншого є якоюсь мірою образом мене самого. Неможливо уникнути того, щоб образ Іншого на рівні індивідуальному (письменник) і колективному (суспільство, країна, нація) або напівколективному (група однодумців, поширена «опінія») виявлявся принаймні не меншою мірою продовженням мене самого і мого простору» [4].

Питання про “Я” та Іншого є широко розповсюдженим у сучасній літературознавчій науці. “Я”/Інший – це бінарна ідеологічна, мовна, філософська, психоаналітична та соціальна конструкція, що постулює стан ідеального існування проти стану неіснування. З приходом постмодерності Я/Інший дедалі частіше репрезентує винятковий стосунок між субектами, які займають протилежні позиції в моделях раси, гендера, та політичних владних відносин зразка центр/околиці. “Я” характеризується як усе позитивне; Інший – як його протилежність – негативне, означальне ніщо, порожнеча й нестача, а тому він перебуває поза центром ідентичності й авторитету. “Я” також репрезентує можливості для агентства та повністю населеної субективності, тоді як Інший позбавлений права на володіння і неспроможний на самореалізацію. Симона де Бовуар, предтеча феміністської думки ХХ ст., висунула припущення, що у відношенні “Я”/Інший жінка привчається займати позицію Іншого, об'єкта, а тому негативного відповідника до субекта-чоловіка.

Бінарна опозиція між “Я” та Іншим передбачає, що “Я” не може існувати без “не-Я” або не-сутності Іншого. Справді, “Я” створює Іншого, щоб забезпечити своє існування, - і навпаки. Прихильники феміністської, марксистської, постколоніальної та расової теорії розглядають стосунок “Я” до Іншого як відносини домінування та виключення, що підтримує нерівність у стосунку до влади, яка існує за патріархальних, імперіалістичних, расистських та інших ідеологічно репресивних умов. Теоретики, такі як Гаятрі-Чакраворті Співак, запропонували розгортання стратегічної “іншості” або політики ідентичності, що вирівнювала б нерівність у стосунку до влади, демонтуючи цю бінарну опозицію.

“Я”/Інший може також передавати образ внутрішньо роздільного індивіда, як-от при психоаналітичному підході до розколотого субекта. Нерідко “Я” мислиться як субект власного віддзеркалення або тіні, як у розробленій Жаком Лаканом психоаналітичній теорії стадії дзеркала в людському емоційному та суспільному розвитку. При такій концепції стану “Я” воно внутрішньо визнає власного іншого всередині себе – саме таке самопізнання та самооцінка притаманні постмодерністському розумінню особистості [2].

В існуючій науковій літературі регіональна автентичність, як правило, не виділялася належним чином, а то й розчинялася в етнонаціональній ідентифікації. А тим часом здавна, ще з пізньої античності, вона існувала як свідомість належності до спільної духовної культури етносів того чи іншого культурно-

історичного регіону, що сприймалася в їх межах як універсальна, хоча насправді була регіональною в означеному сенсі. Такою була за своєю природою і структурою культурна ідентичність пізньої, елліно-римської античності (romeї), загальнохристиянська ідентичність раннього середньовіччя, яка в пізньому розділилася на західно-католицьку й східно-православну, західноєвропейська ідентичність раннього нового часу, котра самоусвідомлювалася як універсальна й донині нерідко витлумачується подібним чином західноєвропейськими культурологами.

Таким чином, можемо говорити про непересічне значення образу “Я”/Іншого для сучасних компаративних студій. Потреба дослідження цієї проблеми очевидна і має бути розв’язана.

Література

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. – К., 2008., с. 349
2. Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003., с. 476
3. Западное литературоведение XX века. – М., 2004., с. 297
4. Наливайко Д. Літературознавча імагологія: предмет і стратегії // Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. – К., 2006., с. 92

Summary

The article is dedicated to the problems of self/other as one of the main problem of imageology, the subdivision of Comparative Litterature. The notes of Image- is investigated; it`s self/other is projected. The elements of image self/other that the modern imageology investigates are shown.

УДК 821/133/1“11” – 13.09

“ПАЛОМНИЦТВО КАРЛА ВЕЛИКОГО” – ДЕЯКІ ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ ТА ГНОСЕОЛОГІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЕПІЧНОЇ ПОЕМИ

Домбровський Ю.О., Бабкіна М.І.

Національний університет “Львівська політехніка”

Французький героїчний епос віддавна притягував до себе увагу лінгвістів Франції та багатьох інших країн. Йому присвячені численні філологічні, історичні, етнографічні фундаментальні праці та розвідки з окремих питань. Діапазон поставлених проблем – широкий: від питань гносеології та атрибуції до питань, пов’язаних із концептуальними чи лінгвістичними категоріями. Це основоположні праці Г.Паріса, Л.Готьє, П.Меєра, а також філологів пізнішого періоду – Ж.Бедьє, Ф.Лота, А.Пофіле, М.Вільмота, М.Дельбуя, Е.Фараля,